

N:o 202.

Af herrar **G. A. E. Kronlund** och **J. E. Centerwall**, *angående anslag till understöd af folkbibliotek.*

Under senare tider har det allt tydligare visat sig, att de kraf på ökade kunskaper och djupare bildning, hvilka framträda inom så godt som alla samhällslager, icke kunna tillfredsställas genom skolundervisningen. Dennas betydelse kan visserligen icke skattas nog högt, men den är hufvudsakligen af grundläggande art, och det är temligen klart, att inhemtade lärdomar hastigt försvinna, om allt intresse för deras bevarande och vidare utvecklande nötes bort under livvets hvardagsbestyr.

Men vårt land behöfver kanske mer än någonsin förr en befolkning, som genom ökade kunskaper får blicken öppnad för hembygdens naturliga hjälpmedel liksom för de lärdomar, hvilka kunna dragas af nutida företeelser i utlandet eller af förgångna tiders erfarenheter, emedan först härigenom alla disponibla krafter kunna sättas in till landets och folkets förkofran i nationernas storartade täflan på olika produktionsområden. Det är ur denna synpunkt icke nog att afskilja en högre klass med företrädesrätt till förbättrad bildning, dels emedan nya uppslag kunna framkomma äfven från de i ekonomiskt afseende sämre lottade, men dels också af rent sociala grunder. Om vissa samhällslager hållas nere i okunnighet, under det att de öfriga under vår tids påskyndade utveckling hastigt tillegna sig ett oerhördt ökad kunskapsmått, uppstår på detta rent andliga område en vidare klyfta än som nödigt är, svårare att efteråt fylla än mången annan. En fullkomlig brist på förståelse mellan olika klasser måste derigenom utvecklas, hvilken under brytningstiden kan blifva ödesdiger.

Det är helt enkelt en gärd af social rättvisa från de bättre lottade att främja en ökad folkbildning, och det må särskildt betonas, att åtgärder i sådan rigtning mötas med oafbrutet växande sympatier från befolkningens breda lager. Man får visserligen akta sig för att öfverskatta dessa sympatiers styrka; de finnas icke hos alla, ej ens inom alla kommuner, men blott den omständigheten, att de finnas inom vida kretsar, der ett sträfsamt kroppsarbete dock kunde tänkas närmast leda till kroppslig och andlig afmattning, det är bevis tillräckligt för att vi här hafva att göra med en djupgående folkrörelse, som blott behöfver näring för att allt vidare utveckla sig.

Regering och Riksdag hafva redan vid flera tillfällen behjertat detta genom att gifva anslag till fortsättningsskolor, föreläsningsskurer o. d. Alla dessa bildningsmedel äro visserligen hvar i sitt slag förträffliga, men hafva dock något tillfälligt öfver sig. Skolkurserna vara blott enstaka år, och föreläsningar kunna blott sparsamt hållas. Äfven här kräfvades något, som allt framgent kan hålla intresset uppe samt bevara och vidare utbilda de kunskaper som förvärfvats. Ett sådant ständigt tillgängligt bildningsmedel, torde för närvarande endast kunna sökas i *boksamlingar*. Det tryckta ordet har det företräde framför det talade, att det när som helst kan tillgripas, äfven på småstunder och i hemmet. Det ena behöfver alls icke utestänga det andra, utan båda supplera hvarandra på ett utmärkt sätt. Först genom ordnande af bibliotek med omvexlande och modernt innehåll inom kommunerna torde fullständighet vinnas i vår tids folkbildningsarbete.

Denna tanke är förvisso icke ny. Redan i folkskolestadgan af år 1842 heter det, att presterna borde »uppmuntra till inrättande och begagnande af sockenbibliotek samt att dertill tjenliga böcker föreslå». Enskilda personer och föreningar hade redan förut ifrat för upprättande af folk- eller sockenbibliotek och på 1840—1850 och 1860-talen tog rörelsen hastigt en vidsträckt omfattning. Folkskoleinspektörerna fingo i uppdrag att i sina berättelser meddela uppgifter om biblioteken, och enligt särskildt tryckta tabeller öfver deras berättelser för åren 1863—66 och 1867—68 uppgick antalet sockenbibliotek i hela landet år 1866 till 1,265 och år 1868 till 1,437.

Omkring år 1870 inträdde en tydlig afmattning i biblioteks-rörelsen. Någon minskning i läslusten torde dock ej hafva förefunnits, men den kraftigt uppväxande tidningspressen undanträngde till en början öfrig läsning. Mycket berodde äfven på bibliotekens anordnande. Det var jemförelsevis lätt att hastigt intressera ett flertal personer att lemna gåfvor i böcker eller penningar till *upprättande* af bibliotek, men deremot ganska svårt att er-hålla *ärliga anslag* till deras underhåll och komplettering. Det torde emeller-

tid nu vara en vunnen erfarenhet, att årliga inköp — om också ganska obetydliga — äro så godt som alldeles nödvändiga för att under längre tid underhålla låntagarnes läslust, samt att vårdaren af ett bibliotek bör hafva sitt arbete i någon mån ersatt medelst årsarfvode, emedan äfven en nitisk bibliotekarie efter några års mödor kan slappas i sitt intresse att arbeta blott för den goda sakens skull. Dessa två grundvilkor kunde på de flesta ställen icke förverkligas, och det kan tilläggas, att deras betydelse ej heller tillräckligt beaktades. Följden blef, att de ifrigaste läsarne efter ett par år studerat igenom bibliotekens bästa volymer; hvad som återstod tilltalade dem ej, och nytt inköptes icke, hvarför de slutligen upphörde att låna. För det uppväxande släktet kunde väl mycket af värde hafva funnits, men ingen ledde uppmärksamheten till bokförråden, och på vissa håll glömde man till och med bort deras tillvaro.

Bland öfriga orsaker till förfall må äfven anföras, att ytterst olämpliga böcker skänktes till biblioteken, dels af tanklöshet, dels af ett missleddt pedagogiskt intresse. Man ville bilda och förädla den stora läsande allmänheten, men visade det på ett stundom stötande sätt och tog ej tillbörlig hänsyn till dess förutsättningar.

På 1880- och 1890-talen förmärktes emellertid en förändring till det bättre. Tidningarna spridas väl kraftigare än förr, men bidraga på många håll att väcka håg äfven för annan läsning. I samma riktning verkade föreläsningar, som numera hållas både i städer och på landsbygden, de småskrifter och folkböcker, som i allt större antal utgifvas, och slutligen en ökad kunskap om liknande rörelser i utlandet.

Man kan därför för närvarande särskilja tre slag af bibliotek: 1:o sådana som råkat i förfall, så att någon utlåning icke skett i mannaminne — ofta blott en samling trasiga luntor, undankastade i en vrå; 2:o sådana, som lyckligen förmått släpa sig fram genom de hårda åren, stundom tack vare någon biblioteksdonation på några hundra kronor, hvaraf räntan årligen kunnat användas; flertalet böcker äro dock ofta alldeles föråldrade och olämpliga; 3:o ett antal nygrundade med stort bokantal, lämpligt för sitt ändamål, ofta med tryckta kataloger och stundom med mycket stor utlåning.

Föreningen Heimdal i Upsala har under de senaste åren utsändt cirkulär med frågor rörande bibliotekens tillstånd, och ehuru det inkomna materialet ännu hvarken är fullständigt eller tillräckligt bearbetadt, hafva dock till mitt förfogande stälts några uppgifter, hvilka här förtjena att anföras. Det må dock anmärkas, att enstaka siffror vid närmare gransk-

ning måhända skulle komma att öfverföras från en post till en annan, men den totalbild, som man nu får, torde derigenom ej märkbart komma att ändras. För att ej inkräkta för mycket på utrymmet vill jag endast lemna några uppgifter rörande fem stift.

Från *Upsala erkestift* hafva inkommit svar med uppgifter om 109 bibliotek (år 1868 funnos inalles 218) af hvilka 13 upprättats eller nyordnats under 1870-talet, 5 under 1880-talet, 11 under 1890-talet och 2 på senare tid, men utan bestämd uppgift om årtalet; 5 äro under bildning, hvarigenom 1890-tals-siffran stiger till 16. Summan bibliotek efter 1870: 36; — 17 äro alldeles förfallna och 1 försvunnet. — 7 hafva tryckta kataloger; 52 bestämda årsinkomster, vexlande mellan 5 och 600 kronor. 20 med högst 25 kronor, 11 med 26—50, 11 med 51—100, 4 med mer än 100 kronor, 6 utan angifvande af beloppet, — hvarjemte några få bibliotek hafva temligen regelbundna, ehuru icke årliga inkomster. Det ungefärliga antalet böcker uppgifves i 89 fall: 40 med högst 200 volymer, 35 med 201—500, 12 med 501—1,000, 2 med öfver 1,000. I fråga om utlåningen är det svårt att för närvarande uppgifva bestämda siffror, emedan än antalet låntagare, än antalet lånta volymer upptagits i svaren. I 50 svar angifvas bestämda siffror antydande regelbunden utlåning och ordnad bokföring. I en landtkommun i Gestrkland har exempelvis antalet lån för åren 1895 och 1896 uppgått till respektive 3,202 och 3,419. I allmänhet synes god utlåning förefinnas der årliga inköp göras, och särskildt där tryckta kataloger kunna spridas.

Från *Strengnäs stift* hafva inkommit 111 svar med uppgifter om 101 bibliotek (126 år 1868); 25 äro tillkomna eller grundligt omordnade efter 1870, nemligen 11 på 1870-talet, 13 på 1880-talet och 1 på 1890-talet. — 5 äro alldeles förfallna. — 16 hafva tryckta kataloger, 49 bestämda årsinkomster: 26 med högst 25 kronor; 14 med 26—50; 7 med 51—100; 1 med mera än 100 kronor; 1 utan angifvande af beloppet, hvarjemte några få hafva temligen regelbundna, ehuru ej årliga inkomster. Bokantalet uppgifves i 79 fall: 25 med högst 200 volymer; 41 med 201—500; 13 med 501—1,000. I 62 fall angifvas bestämda siffror för utlåningen.

Från *Linköpings stift* hafva 163 svar inkommit med uppgifter om 122 bibliotek (126 år 1868), af hvilka 19 äro upprättade efter 1870, nemligen 9 på 1870-talet, 8 på 1880-talet och 2 på 1890-talet. 15 äro förfallna, 5 uppgifvas vara försvunna och 2 under bildning. 10 hafva tryckta kataloger, 29 årliga inkomster: 18 med högst 25 kronor; 7 med 26—50; 2 med 51—100; 2 med mer än 100 kronor, hvarjemte ett par hafva mer

oregelbundna inkomster. Bokantalet angifves i 82 fall: 37 med högst 200 volymer; 37 med 201—500; 6 med 501—1,000; 2 med mera än 1,000. I 65 fall angifvas bestämda siffror för utlåningen.

Från *Skara stift* hafva 205 svar inkommit med uppgifter om 75 bibliotek (160 år 1868), af hvilka 14 upprättats efter 1870, nemligen 7 på 1870-talet, 3 på 1880-talet, 1 på 1890-talet och 3 utan uppgifvande af bestämda årtal. 17 äro förfallna, 9 uppgifvas vara försvunna och 3 under bildning. 7 hafva tryckta kataloger; 20 årliga inkomster: 12 med högst 25 kronor; 4 med 26—50; 1 med 51—100; 1 med mer än 100 kronor; 2 utan angifvande af belopp. Bokantalet uppgifves i 55 fall: 33 med högst 200 volymer; 17 med 201—500 och 5 med 501—1,000. I 28 fall angifvas bestämda siffror för utlåningen.

Från *Göteborgs stift* hafva 121 svar inkommit med uppgifter om 53 bibliotek (66 år 1868), af hvilka 14 upprättats efter 1870, nemligen 4 på 1870-talet, 7 på 1880-talet och 3 på 1890-talet. 8 äro förfallna, 2 under bildning. 2 hafva tryckta kataloger, 13 årliga inkomster: 5 med högst 25 kronor, 6 med 26—50 och 2 med mer än 100 kronor. Bokantalet uppgifves i 32 fall: 15 med högst 200 volymer; 15 med 201—500; 1 med 501—1,000; 1 med mer än 1,000. I 22 fall uppgifvas bestämda siffror för utlåningen.

Emedan man torde kunna anse frånvaron af uppgifter om volymantal och utlåning tyda på, att ifrågavarande bibliotek befinna sig i dåligt skick, så framgår tillräckligt tydligt af ofvannämnda siffror, att en mångfald bibliotek råkat i mer eller mindre fullständigt förfall. Men det bör också vara klart, att intresset för biblioteken förvisso icke är försvunnet. De utlåningssiffror som finnas äro väl stundom skäligen små, men ibland också öfverraskande stora. Och ser man på biblioteken sjelfva, så finner man lätt, att stora kostnader och mycket arbete på dem äro nedlagda. Att tillse, att, hvad som nu finnes kvar, icke förfares, utan tvärtom tillgodogöres och utvecklas vidare, är helt säkert ett statsintresse så godt som många andra. Det gäller att understödja de ansatser, som här och hvar göras för att bevara och ombilda eller nygrunda, så att de öfvergå till en ordnad och sund verksamhet i rätt riktning.

Den bästa och måhända enda utvägen synes vara att lemna statsunderstöd åt de bibliotek, som deraf anse sig vara i behof, enligt vissa bestämda grunder. Derigenom skulle uppmärksamheten mera än förr riktas på sjelfva saken och redan deruti en eggelse förefinnas till förnyadt arbete på de särskilda orterna; rörelsen skulle äfven få större anseende, om den toges

i statsmagternas hägn, och — hvad som icke är minst viktigt — en lämplig och nödig *kontroll* borde kunna utöfvas öfver bibliotekens ordnande och skötsel.

Enbart denna sista synpunkt borde vara tillräcklig motivering för äskande af statsunderstöd. Det torde vara säkert, att många folkbibliotek förstörts genom vanvård eller förlorat allmänhetens sympatier genom välmenta, men opraktiska anordningar i fråga om katalogisering, inbindning och utlåning. Genom kontroll skulle först och främst kunna tillses, att förefintliga bibliotek ordentligt vårdas, att kataloger uppgöras på ett öfverskådligt och praktiskt sätt, och att utlåningsjournaler föras, vidare att böcker i olika ämnen inköpas efter lämpliga grunder, och att disponibla penningar icke möjligen förslösas på allt för rikliga bibliotekariearfvoden. Godt vore äfven, om utgallring kunde ske af föråldrade och olämpliga böcker i samråd med någon kontrollerande myndighet, emedan dessa eljest i katalogerna skymma bort det goda, som finnes. Det torde nemligen vara säkert, att ett mindre, men väl valdt bibliotek gör större gagn, än ett stort, som är öfverfylldt med onjutbara böcker.

Det torde vara jämförelsevis lätt att klargöra, att tillsyn i alla dessa hänseenden är af behovet påkalladt, men svårt är deremot att bestämma formerna för densamma. Då afsigten med denna motion endast är att föreslå ett penninganslag, kan det här icke blifva fråga om någon fullständig utredning rörande kontrollen, men då någon uppmärksamhet torde böra egnas åt densamma för att gifva hela folkbibliotekssaken en allsidig belysning, vilja vi göra några korta antydningar om tänkbara kontrollmedel.

Om statsunderstöd gifves och biblioteken dermed på visst sätt tagits i statens vård, borde det finnas *dels* stadgad kontroll öfver *alla* bibliotek, vare sig de hafva statsunderstöd eller icke, *dels* speciell kontroll öfver dem, som erhållit dylikt. *Alla* bibliotek böra således vara underkastade 1:o *revision af räkenskaperna*, 2:o *revision af boksamling, kataloger och journaler*; hvartill bör komma för bibliotek med statsunderstöd 3:o *granskning af ansökningar* om sådant understöd, samt 4:o *kontroll öfver dettas användande*.

1:o. *Räkenskapsrevision* torde lämpligast ske i samband med revision af kommunens räkenskaper, såsom i allmänhet redan torde vara fallet.

2:o. *Revision af boksamling, kataloger och journaler* kan svårigen verkställas af någon medlem af hvarje kommun, emedan dertill erfordras kännedom om flera bibliotek och det allmänt brukade sättet för dessas rationella skötsel. — I Kongl. Maj:ts förnyade nådiga instruktion för folkskoleinspektörerna af den 10 december 1892, § 4, heter det att nämnda in-

spektörer skola i sina berättelser till ecklesiastikdepartementet bland annat meddelar redogörelse om *skolbibliotek*. Hvad som dermed menas, är icke fullt klart. I Kongl. Maj:ts förnyade stadga angående folkundervisningen i riket af den 20 januari 1882, § 11, läses, att skolrådet bör »befrämja inrättandet och begagnandet af *sockenbibliotek* samt tillse, att dertill anskaffas böcker tjenliga till läsning såväl för barnen i skolan som för äldre personer.» Det torde för närvarande vara vanligt, att skolläraren sköter landkommunens sockenbibliotek, och att detta förvaras i skolhuset, för så vidt plats der kan beredas. I svaren till föreningen Heimdal från nyss anförda fem stift hafva i 350 fall meddelats uppgifter om bibliotekariens person, och i 302 fall af dessa har det varit skollärare eller kantor, som förestått biblioteket. Det kan därför vara vanskligt att uppdraga någon gräns mellan skol- och sockenbibliotek, och det bästa torde vara, om äfven namnskildnaden bortfölle, och att alla enligt regel sköttes af skollärarne. De skulle då samtliga falla inom området för folkskoleinspektörernas granskning, hvilket torde vara den enklaste lösningen af frågan om biblioteksrevision. En lättnad kunde beredas genom årligt insändande till inspektörerna af redogörelsen för biblioteken enligt bestämdt formulär.

Om saken ej kan ordnas på sådant sätt, vore det tänkbart, att åtminstone hvarje bibliotek, som erhåller statsunderstöd, tillika får en promemoria med uppgifter om katalogs upprättande, böckers vård och dylikt, att i tillämpliga delar lända efterrättelse, samt att exempelvis kyrkoherden i församlingen med ledning häraf verkställer revisionen.

3:o. Om folkskoleinspektörerna kunde taga hand om biblioteksrevisionen, vore det säkerligen lämpligast, att de äfven granskade *ansökningen om statsunderstöd* och på grund af sin kännedom om biblioteken påtecknade ett till- eller afstyrkande. Om revisionen anordnas på annat sätt, borde protokollsutdrag om lemnad decharge efter senaste biblioteksrevisionen bifogas ansökan.

4:o. *Redogörelse för statsmedlens användning* och i samband dermed för bibliotekens skötsel (i fråga om ökad volymantal, utlåning m. m.) torde böra enligt fastställt formulär insändas till den myndighet, som beslutar om anslagen. Tryckta kataloger borde, der sådana finnas, bifogas.

Storleken af statsbidrag till hvarje bibliotek borde icke öfverskrida det belopp, som inom kommunen för hvarje år finnes disponibelt, hvarför bestyrkt uppgift om dettas storlek bör bifogas ansökan. Mindre belopp för statsbidrag än 50 kronor årligen torde ej böra utdelas, ej heller högre än 200, emedan derigenom utgiftssumman skulle utgöra respektive 100 och

400 kronor, ortsanslaget inberäknadt. Vid biblioteks upprättande eller fullständiga omordnande borde dock större belopp kunna påräknas, exempelvis högst 750 kronor, hvilket skulle innebära, att 1,500 kronor skulle blifva disponibla på ett och samma år. Med hänsyn till dessa siffror torde ett statsanslag för nästa år af 10,000 kronor vara erforderligt. Om man beräknar 50 kronor för hvar bibliotek, skulle 200 sådana derigenom kunna erhålla anslag; begäran om större bidrag torde helt visst komma att genast framställas, framför allt ny- och ombildningar, hvilket gör, att totalsumman snarare torde vara för liten än för stor. Det synes dock vara lämpligt att stanna vid ett temligen lågt belopp och att sedan, om så finnes nödigt, föreslå höjning på grund af vunna erfarenheter.

Utom rörande här ofvan antydda frågor tarivas bestämmelser äfven om hvilka bibliotek, som skulle kunna påräkna statsunderstöd. De gamla kommunalbiblioteken på landet benämnas vanligen *sockenbibliotek*, i städerna *stadsbibliotek*, hvarjemte namnet *skolbibliotek* stundom användes. Dessutom finnas *arbetarebibliotek* vid större bruk och i städer *goodtemplare-* eller andra *föreningsbibliotek* m. fl. Mig synes, att alla dessa borde kunna erhålla bidrag, dock så, att socken-, stads-, skol- och arbetarebibliotek hafva företräde och att föreningsbibliotek och dylika komma dernäst.

Slutligen må påpekas, att bestämmelser erfordras rörande folkbibliotekens ställning till kommunalmyndigheterna. I resolution af den 8 februari 1867 har Kongl. Maj:t förklaradt, att sockenbiblioteken höra under kommunal- icke under kyrkostämman. Ofvan anförda bestämmelser rörande skolrådets och folkskoleinspektörernas ställning till biblioteken synas dock stå i strid härmed.

På grund af hvad ofvan anförts får jag vördsammast hemställa,
att Riksdagen ville bevilja ett årligt anslag af 10,000 kronor att ställas till Kongl. Maj:ts disposition, att i enlighet med af Kongl. Maj:t fastställda bestämmelser utgå till understöd af folkbibliotek på landsbygden och i städerna.

Stockholm den 24 januari 1899.

Georg Kronlund.

Julius Centervall.